

با سلام خدمت دوستان بزرگوار در گروه انجمن کبریت. انجمنی که از اول مهر ۱۳۹۲ به همت دوست خوبان آقای مقصودپور و دیگران راه‌اندازی شد.

در خصوص نقش و نماد حیوانات روی لیبل کبریت‌ها باید عرض شود که بیشتر این نقش‌ها نمادین است و بیان‌گر یک ایده و اندیشه است. در مواردی هم فقط زیبایی آن حیوان مد نظر بوده و به میزان حضور آن حیوان در زندگی افراد یک جامعه هم بستگی دارد.

پس اینکه تصویر حیوانات روی آثار چاپی مانند لیبل کبریت و تمبر یا کارت پستال قرار می‌گیرد، بر پایه یکی از این سه هدف است:

۱. اینکه این حیوان نماد چه چیزی یا چه ویژگی است؟
۲. اینکه این حیوان چه نقش و جایگاه در زندگی و فرهنگ یک جامعه دارد؟

۳. زیبایی‌های طبیعی آن حیوان به گونه‌ای است که یک اثر چاپی زیبا و دلنشین را در پی خواهد داشت.

در آغاز عرض می‌شود: لیبل‌هایی مورد نظر است که نقش حیوان به صورت تکی و منحصر بفرد باشد.

مثلا ممکن است لیبل‌ها یا کبریت مقوایی‌های بسیاری باشد که مجموعه حیوانات را نشان می‌دهد. این نوع مد نظر نیست.

چرا که در این مجموعه، خروس صرفاً یکی از حیوانات است و بس! و نقش نمادین آن و جایگاهش در فرهنگ دیگر دیده نشده است.

سمینار تخصصی

مهدی صادقی

نویسنده و گردآورنده

کتاب کبریت ایران

خروس‌های کبریتی!

اولین و آخرین

سه‌شنبه ۲۸ مهر ۱۳۹۴

گروه واتساپ انجمن کبریت ایران

براساس آنچه تاکنون محرز شده اولین لیبل کبریت‌سازی ممتاز یا یکی از اولین لیبل‌های این کارخانه، تصویر خروسی است که نمونه‌اش را در «کتاب کبریت ایران» هم آورده‌ام.

در سایت شرکت ممتاز و در موزه این شرکت هم این‌طور گفته شده که این لیبل خروس اولین لیبل کبریت‌سازی ممتاز نام گرفته است. این لیبل دو رنگ است که برای آن زمان خوب بوده، هر چند کیفیت چاپ عالی نیست، اما در همین حد هم ارزشمند است.

نمی‌دانیم چه کسی این لیبل را طراحی کرده یا چه کسی برای قرار گرفتن روی کبریت‌های ممتاز انتخاب کرده است. اما انتخاب درست و به جایی بوده است.

خروس در فرهنگ ما ایرانیان نماد بیداری و آغاز است. هر صبح با صدای خروس بوده که ایرانیان آن روزگار کار و تلاش روزانه‌شان را آغاز می‌کردند.

در ادبیات فارسی و در شعر بسیاری از شاعران به این سحرخیزی خروس اشاره شده و آغاز روز با صدا و ساعت خروس بوده است. به همین دلیل، طرح لیبل اولین کبریت‌های ایرانی در شرکت ممتاز با تصویر خروس، بسیار با مسمی بوده است. به قول خیام:

هنگام سپیده‌دم خروس سحری
دانی که چرا کند همی نوحه‌گری
یعنی که نمودند در آئینه صبح
کز عمر شبی گذشت و تو بی‌خبری

خروس به معنای آغاز است و آغاز روز و کار نو و جدید. اولین لیبل کبریت ممتاز بسیار پرمعناست، از این جهت که محصولی نو را عرضه می‌کند.

خروس حیوان ملی فرانسه و پرتغال است و در هر کدام نماد یک مفهوم جداگانه است. لباس بازیکنان تیم ملی فوتبال فرانسه را که یادتان هست در بازی‌های جام جهانی!

خروس کبریت‌سازی ممتاز، خروس سرپا و نیم‌رخ است. از شرق می‌آید و رو به مغرب دارد. طلوع روز هم از مشرق است. اینها همه معنا و مفهوم پنهان در یک لیبل ساده است!

این بسیار ساده‌انگارانه است که فرض کنیم طرح‌های روی لیبل‌های کبریتی فقط تزئینی بوده و معنا و مفهومی ندارد.

البته کم و بیش، لیبل‌های تزئینی هم تولید شده است. کبریت‌هایی که در کارخانه‌های همدان تولید می‌شده از این جهت سرآمدند. کبریت افسر، فروزان، هما که هر سه در همدان بوده‌اند لیبل‌های معنادار خوبی به یادگار گذاشته‌اند.

اساساً لیبل‌های همدان از نظر طراحی متفاوت از لیبل‌های تبریز و زنجان است. همان‌طور که گفته شده کیفیت فنی کبریت‌های زنجان و قزوین و گیلان بسیار شبیه به هم بوده است.

به این دلیل مهندس فنی هر سه نفر بوده است. در لیبل خروس، وقتی جهت حرکت خروس از شرق به غرب است، تداعی‌گر طلوع روز و آغاز روز و کار جدید است.

به سان همان آواز سحری خروس که روز نو را مزده می دهد.

آواز خروس در فرهنگ ما خوش یُمن است، حتی اگر در بی موقع ترین زمان باشد، باز تعبیر بدی و نحس از آن نداریمو نهایتش می گوئیم: «خروس بی محل!» که زیاد هم منفی نیست!

اما در مقابلش آواز کلاغ است که همیشه به بدی و بد یُمن بودن و نحس بودن تعبیر می شود.

این است که هیچگاه کلاغ روی لبیل کبریت های ما نیامد.

در شعر فارسی هم همیشه خروس مقابل کلاغ قرار گرفته؛ هم خودش و هم آوازش:

مثل این شعر سعدی:

نفس خروس بگرفت که نوبتی بخواند
همه بلبلان بگردند و نماند جز غرابی

غُراب یعنی کلاغ. وقتی خروس و بلبل از نفس افتادند، کلاغ آواز می خواند.

یا این شعر ادیب صابر:

می خورم سرخ تر از چشم خروس
در شب تیره تر از پر غُراب

یعنی می سرخ و قرمز (همچون چشم خروس) را در شب تیره (همچون پر کلاغ سیاه) می خورم.

در دهه ۱۳۲۰ وقتی تعدادی از نقاشان جوان که با شیوه ها و

سبک های نقاشی مدرن آشنا شده بودند، به کشور بازگشتند، مجله ای را منتشر کردند که در آن به نقاشان سنتی خرده می گرفتند و کار آنها را زیر سوال می بردند. نام این مجله هم «خروس جنگی» بود!

جالب است بدانیم که «جلیل ضیاپور» از هنرمندان نقاش که این مجله را راه اندازی کرد، بعدها به جرم تبلیغ و حمایت از «کمونیسم» محاکمه شد. در حالی که او در مجله اش درباره «کوبیسم» که یکی از سبک های نقاشی است، صحبت کرده بود و برخی گمان کرده بودند که «کوبیسم» همان «کمونیسم» است!

بیشتر نقاشی های پیکاسو در سبک «کوبیسم» است.

اما دومین و آخرین خروسی که روی لبیل کبریت های قوطی چوبی قرار گرفت، داستان دیگری دارد.

لبیل کبریت اصفهان که تصویر خروس سرپا و تمام قد است که باز مثل نمونه قبلی دو رنگ قرمز و مشکی است. این لبیل در دو ورژن دیده شده و تفاوت این دو در اندازه عدد ۱۳۳۷ است.

البته تلورانس رنگ قرمز را نمی توان دیگر این لبیل دانست، چرا که خطای چاپ در اثر تکرار است و هدف دار نیست.

این لبیل در سال ۱۳۳۷ یا پس از آن تولید شده و به احتمال زیاد تا پیش از ۱۳۴۰ بوده است.

به یاد داشته باشیم که در سال ۱۳۳۵ یک اتفاق خروسی هم در صنایع تولیدی ما رخ داد: آغاز به کار آدامس خروس نشان.

برخی به اشتباه آدامس خروس را اولین آدامس بسته‌بندی شده ایران عنوان کرده‌اند که نادرست است. پیش از آدامس خروس، آدامس‌های دیگری هم بود که به شکل بسته‌بندی ارائه می‌شد. از جمله آدامس طوطی و آدامس طاوس. کارخانه آدامس طوطی‌نشان برای **موسی کهن‌زاده** از ثروتمندان یهودی بود.

اتفاقاً صاحبان کارخانه آدامس خروس هم یهودی بودند: **میرزا آقا محبوبی و بهره‌مند**.

احتمالاً شنیده‌اید که در یک دوره‌ای، آدامس طوطی و طاوس فاسد وارد بازار شد و توزیع گردید که باعث شکایت و دردسر برای صاحبان آن کارخانه‌ها شد.

شنیده‌ها حاکی از آن است که **محبوبی و بهره‌مند** برای اینکه طوطی و طاوس را از میدان به در کنند، مقدار زیادی از این دو محصول خریداری کرده و آن را در شرایط بد نگهداری می‌کنند تا فاسد شود. بعد آنها را در بازار توزیع می‌کنند و باعث می‌شود که آدامس طوطی و طاوس محبوبیت و مصرفش کاهش یابد.

پس از آن آدامس خروس را تولید و وارد بازار کردند که جایگزین خوبی شد و خیلی زود به یک برند محبوب تبدیل شد.

اصطلاحاً به این شیوه دامپینگ می‌گویند.

آدامس خروس پس از انقلاب مصادره شد و ساختمان آن در خیابان آزادی نبش خیابان خوش از سال ۱۳۸۰ به دانشگاه سوره واگذار شد. من آن سال‌ها در دانشگاه سوره درس می‌دادم و یادم هست هنوز

ریخت و قیافه اتاق‌هایش شبیه به کارگاه و کارخانه بود! می‌شود این‌طور حدس زد که در اثر شهرت آدامس خروس، کبریت‌سازی اصفهان هم بدش نیاید که از مسکات خروس برای کبریت‌هایش استفاده کند. به ویژه که خروس کبریت‌سازی اصفهان بسیار شبیه خروس اولیه آدامس خروس است.

خروسی که در ابتدا برای آدامس خروس طراحی شد به‌عنوان «مسکات»، یک خروس سرپا و ایستاده بود.

این خروس اولیه را آقای **جمشید اخگر** طراحی کرده بود و فیلم لیت همین خروس اکنون در مجموعه شخصی اینجانب است که هدیه خود آقای اخگر است به اینجانب.

آقای اخگر چند آرم معروف را طراحی کرده‌اند:

۱. آرم ایران ناسیونال (ماشین پیکان) را سال ۱۳۳۶ طراحی کردند و آن موقع ۷۰۰ تومن اجرت گرفتند برایش!

۲. آرم اولیه سازمان استاندارد

همین‌طور نقش و نگارهای بسیاری از بشقاب‌های ملامین دهه ۱۳۵۰ و ۶۰ که الان برای ما نوستالژیک شده، بیشترشان را آقای اخگر طراحی کرده‌اند.

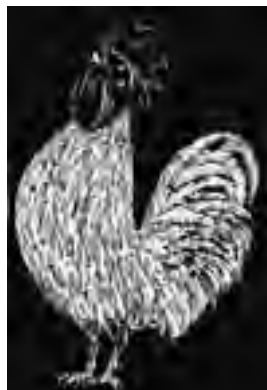
اینکه خروس بعدی را چه کسی طراحی کرد، هنوز نمی‌دانم، اما خروس دوم گرافیکی‌تر شد.

دومین خروس کبریت که آخرین‌اش هم هست دیگر به دلیل معنا و مفهوم نبود که مطرح شد.

این طرح به این دلیل روی کبریت قرار گرفت که بتواند بخشی از سهم بازار فروش «خروس» را داشته باشد. «خروسی» که با آدامس معروف شد، اما صاحبان کبریت‌سازی اصفهان در پی آن بودند که شاید بهره‌ای ببرند از این میان. مشاهده می‌کنید که طراحی و تولید یک لیبل ساده کبریت می‌تواند چه داستان‌هایی در پس پرده داشته باشد که دانستنش هم درس فرهنگ و جامعه است و هم آموزش تولید و تجارت و رقابت.

آرم اولیه سازمان استاندارد که توسط جمشید اخگر طراحی شد

اولین خروسی که برای آدامس خروس طراحی شد

آرم اولیه ایران ناسیونا (ماشین پیکان) که توسط جمشید اخگر طراحی شد (سال ۱۳۳۶)

دو نمونه از طرح‌هایی که جمشید اخگر برای ظروف ملامین طراحی کرد.

لیبل کبریت‌سازی اصفهان

اولین لیبل کبریت‌سازی ممتاز

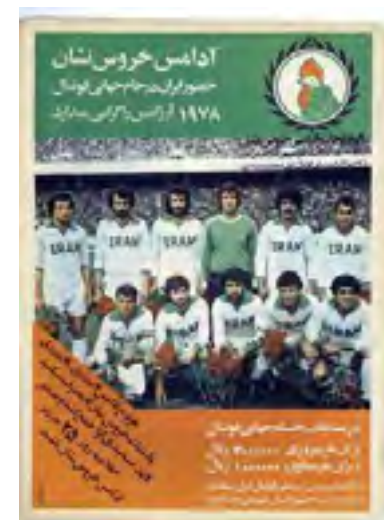
لیبل دیگری از کبریت‌سازی اصفهان

نشان نشریه خروس جنگی

نمونه‌ای از تبلیغات آدامس طوطی نشان

دو نمونه از تبلیغات آدامس خروس